

ЕТНОЛОГІЯ СУЧАСНОСТІ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ТА УРОКИ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Мирослав Борисенко

УДК 39(477)“19/20”

У статті розглянуто історію виникнення й розвитку нового напрямку в українській науці — етнології сучасності; описано політичний вплив на становлення української науки в 1920—1980-х роках; проаналізовано головні протиріччя у сфері гуманітарних студій, що виникли внаслідок політичного тиску на українських науковців; висвітлено методи пасивного спротиву академічного середовища ідеологічній диктатурі.

Ключові слова: етнологія сучасності, методологія, наукове пізнання, дискусія.

В статье рассматривается история возникновения и развития нового направления в украинской науке — этнологии современности; описывается политическое влияние на развитие украинской науки в 1920—1980-х годах; анализируются главные противоречия в сфере гуманитарных студий, которые происходили вследствие давления на украинских ученых; освещаются методы пассивного сопротивления академической среды идеологической диктатуре.

Ключевые слова: этнология современности, методология, научное познание, дискусия.

The article reviews the history of establishment and development of a new trend in the Ukrainian science — ethnology of modernity. It also describes the political influence on the formation of Ukrainian science in the 1920s—1980s. The paper analyzes the main contradictions in the humanities which have arisen as a result of political pressure on Ukrainian scholars, as well as covers the methods of passive resistance of academic environment to ideological dictatorship.

Keywords: ethnology of modernity, methodology, scientific cognition, discussion.

Останні кілька років в українській етнології спостерігається зростання широкомасштабної тематичної палітри, що характерно для сучасного наукового пізнання, яке базується на поліваріативності підходів, плюралізмі думок. Здобули право на існування цілі галузі, сформувалися нові школи. Характерною ознакою багатьох модерних досліджень стала їхня інтерполяція на сучасність, постійні зв'язки із проблематикою сьогодення, що помітно навіть у тих працях, де сучасність як предметний простір не артикульована. Останні кілька років майже в кожному номері журналу «Народна творчість та етнологія» й часопису «Народознавчі зошити» трапляються статті, присвячені вивченню сучасності. Нині дослідження таких проблем, як новітній фольклор, антропологія міста, сучасна обрядовість тощо, не просто декларуються, а справді плідно розробляються вченими по всій Україні. Очевидно, що ці зміни відбулися в останнє десятиріччя. Це зовсім недавно міська етнологія лише вважалася надзвичайно актуальним напрямом [19, с. 8], однак сьогодні можемо навіть підбити певні

історіографічні підсумки [17, с. 19—20]. Звичайно, дедалі зростаюча популярність такого напрямку має цілий комплекс причин, які лежать у площині загальноцивілізаційного поступу людства. Проте існує цілий ряд суб'єктивних чинників, пов'язаних із розвитком української науки у ХХ — на початку ХХІ ст.

Коли йдеться про сучасні процеси в рамках етнологічних студій, то зазвичай дискусія виходить на дуже широкі узагальнення теоретико-методологічного рівня. Насамперед обговорюється визначення предметного поля етнології, відповідно з'ясовується, що ж повинна вивчати ця наука та як вона має називатися — етнологія, етнографія, культурна антропологія. Досить часто ставлення до проблематики сучасності тут виходить на перший план. Іноді навіть головну відмінність між етнологією (етнографією) та культурною антропологією вбачають у тому, що остання вивчає переважно сучасне суспільство, у якому живе дослідник [2, с. 23].

Ця дискусія розгорілася ще на початку ХХ ст. і не вщухає до сьогодні. Видатні вчені

того часу — Ф. Вовк, І. Франко, Є. Кагаров — по-різному трактували предмет етнології [7, с. 708—709]. Звичайно, сучасна оцінка — більш прагматична. Нині зрозуміло, що осмислення важливих соціокультурних явищ у контексті етнізації та глобалізації спільнот, як уважає Г. Скрипник, потребує нових методологічних підходів, і саме в межах цих методологічних пошуків можливі дискусії [28, с. 5]. Зрештою, цілком допустиме паралельне існування обох термінів — «етнологія сучасності» й «культура антропологія».

Вивчення явищ культури в динаміці було притаманне українським народознавцям ще в період становлення вітчизняної етнографії, починаючи з кінця ХІХ ст. На рівні сучасної етнографічної науки І. Франко порушував проблему дослідження механізму народження, збереження та відмирання традиційних форм культури [див.: 21, с. 727]. Видатний учений цікавився тогочасним побутом робітників, сімейними стосунками, обрядами, використовуючи у своїх студіях етнографічну методіку [див.: 23, с. 12].

Таким чином, народна культура ніколи не розглядалася як явище нерухоме й неживе. Українські корифеї народознавства В. Гнатюк, І. Франко, М. Драгоманов, О. Потебня, Ф. Колесса неодноразово повторювали, що процес духовної творчості не може припинитися, і доки існує народ, доти буде розвиватися, змінюватися народна поезія [30, с. 211]. Народність, автентичність фольклору вбачалася не тільки в її архаїчності, але й у широкому побутуванні, зв'язку з історичними та культурними процесами в етнічному середовищі. Дослідники, які виступали з позицій історико-антропологічної школи, неодноразово наголошували на необхідності вивчення новотворів, оскільки в них відбиваються історичні події [30, с. 214]. О. Сапеляк наголошує, що вчені Наукового товариства імені Шевченка також вивчали етнокультурні процеси з огляду на «біжучий момент» [25, с. 157]. Однак цей підхід навряд чи можна було б назвати етнографією сучасності. Для

вчених ХІХ—ХХ ст. новотвори були лише ключем до розуміння історичного минулого, вони немов стали кроком назад — у той час, коли етнографія сучасності, навпаки, використовувала знання про найдавніші епохи як початок шляху до розуміння сучасних процесів. Це як дорога із двостороннім рухом. Власне, рухаючись у протилежних напрямках по одній дорозі, обидва суб'єкти рано чи пізно мають зустрітись. Ця точка зустрічі, напевно, і є кордоном, нижчою хронологічною межею етнології сучасності.

Справжнє становлення етнології сучасності припадає на 1920—1930-ті роки. Дослідниця з Росії Н. Юхньова писала, що такі дослідження розпочалися в колишньому СРСР лише в 1970-х роках [34]. Однак мовиться про різні етапи становлення цього наукового напрямку, яке відбувалося в надзвичайно складних політичних умовах, про що йтиметься далі.

Етнографія сучасності як окремий науковий напрям є досить молодою галуззю. Вона виникла в 1920—1930-х роках як виклик на масове захоплення пошуками пережитків давніх культур у сучасності, що було характерно в роки домінування еволюціоністських підходів до етнографії [24, с. 194]. З іншого боку, цей напрям сформувався тоді, коли еволюціонізм було піддано всебічній критиці, а в науці запанували соціологічний та функціональний методи, які й визначали розвиток етнографії на кілька наступних десятиріч. Ці надпопулярні в той час напрями не були б можливі без постійних посилань на сучасність.

Зважаючи на особливості політичної ситуації в УРСР, етнографія сучасності в 1920-х роках отримала широку підтримку з боку влади насамперед як дослідження «змін у побуті міста та села». Зі створення Етнографічної комісії розпочалося «дослідження... селянського та міського побуту» [29, с. 4]. У 1925 році відома українська вчена Н. Заглада закликала ширше вивчати етнографію міста. Вона окреслила основні напрями (побут, матеріальна культура, фольклор, маргінальні верстви суспільства, девіантна поведінка) і навіть запропонувала

ла вивчати буржуазні прошарки городян [10, с. 51–53]. Н. Заглада вперше підготувала спеціальну наукову програму з вивчення всіх прошарків населення міста: робітників, ремісників, торговців, перекупок, наймитів, нянь, візників, ганчірників, вуличних співців, жебраків, ворожок та ін.

Враховуючи актуальність робітничої тематики наприкінці 1920-х років, культуру робітників промислових регіонів почали досліджувати М. Гайдай та В. Білецька. Як зазначає Г. Скрипник, вивчення побуту робітників також передбачалося основними програмними документами Кабінету-музею антропології та етнології ім. Ф. К. Вовка [27, с. 117].

Цікаво, що вже тоді дослідження сучасних етнокультурних процесів давалося непросто. В. Петров ще в середині 1920-х років застерігав дослідників: «Коли хто думає, що новий побут — це “звіздини”, запис у Загсі й похорон без попа, — то він помиляється. <...> Новий побут, звіздини і записи у Загсі — це побут, стверджений декретами. Його легко досліджувати, бо він певних і завершених набуває рис. <...> Значно важче стежити за змінами приватного, замкнутого побуту з його капризною несталістю і суперечністю форм» [22, с. 41]. Забігаючи наперед, варто зауважити, що саме такий — легший — спосіб вивчення побуту через «декрети» (офіційні документи партії) став єдиноможливим для багатьох радянських українських етнологів аж до кінця 1980-х років.

У 1931 році Етнографічна комісія Всеукраїнської академії наук розробила програму для дослідження побуту робітників Києва й Донбасу [31, с. 17]. Програма складалася з окремих розділів, присвячених виробничому, сімейному та громадському побуту робітників. Важко сказати, чи її автори планували проводити такі дослідження насправді, чи просто склали її для демонстрації лояльності більшовицькій партії.

Уже на початку 1930-х років вітчизняна історіографія перетворилася на поле подвійних смислів. Можна згадати цікаву експедицію з

вивчення культури й побуту українців Полісся, що її в 1934 році провели Н. Заглада та Ю. Павлович. У звіті Н. Заглада писала, що перед ними були два головні завдання — вивчення пережитків у матеріальній культурі й побуті селян та зростання «колгоспного будівництва». Однак авторка зазначила, що за браком часу та підготовлених працівників вони «не змогли охопити дослідями усього пройденого етапу соцбудівництва» [11, с. 444]. Цей прийом потім часто використовували радянські етнологи: власною, надуманою, методологічною слабкістю вони просто виправдовували небажання вивчати «гігантські успіхи соціалістичних перетворень». У результаті цієї поїздки етнологи зібрали унікальні етнографічні дані про побут і матеріальну культуру українців Полісся. Одночасно вони виробили специфічний тип подачі цього матеріалу, що був характерний і для досліджень у подальші періоди. Щоб уникнути звинувачень, на початку статті автори не скупилися на різні оціночні судження про наявність забобон, пережитків, відсталих форм, які «були колись, але тепер відходять у минуле» тощо. Усі ці реверанси на користь влади, як зазначає М. Глушко, мають для сучасної етнографічної науки неабияку цінність [8, с. 502]. Дійсно, ми бачимо, що в ті часи сформувалася своєрідна тактика, яку надалі широко використовували радянські етнологи, — предмет вивчення відразу оголошували пережитком, реліктом, що начебто вже зник, однак існує в окремому селі виключно як етнографічна рідкість. Унаслідок цього втрачається реальна об'єктивна картина побутування того чи іншого явища.

У часи, коли в містах України панувала страшна криза — голод, карткова система, розруха, хвороби тощо, результати реальних досліджень з етнології сучасності стали б просто вироком для тих, хто їх проводив. Науковці це дуже добре розуміли. Таким чином, на початку 1930-х років експедиційна робота й вивчення сучасного суспільства в українській етнографії зокрема та радянській загалом майже повністю припинилися [26, с. 120].

У 1930-х роках влада, а точніше ціла армія висуванців, які самостійно обрядилися в мантиї наукових авторитетів, дорікали етнографам за відсутність будь-яких праць із вивчення сучасності. Для більшовицьких культургерів етнологія мала стати практичним інструментом, що повинен демонструвати зміни в побуті та ментальності населення. Однак реальні зміни були невтішні, точніше — катастрофічні, влада вирішила просто відмовитися від таких досліджень. Ця ситуація подібна до історії людини, котра безуспішно намагається схуднути і, урешті-решт, вирішує, що винна не її прихильність до солодощів та булочок, а домашні ваги, які показують «неправильну цифру». Соціальні науки (цілі наукові напрями, а не окремі вчені або школи) були розгромлені чи навіть заборонені. Етнологія як наука формально продовжувала існувати, але їй відводилася роль лише збирача й фіксатора старожитностей (поряд з археологією). Зрештою, сам термін «етнологія» поступився терміну «етнографія», що чіткіше відображав її головне завдання — описувати та фіксувати. Остаточна відмова від назви «етнологія» відбулася в травні 1932 року на Всеросійській археологічно-етнографічній нараді [26, с. 119]. Термін «етнографія» на означення дисципліни побутував у вітчизняній науці аж до 1992 року, а слово «етнологія» вживали лише тоді, коли мовилося про розвиток науки на Заході, до того ж переважно в негативному значенні. Офіційним рішенням цього з'їзду етнографії заборонялося «претендувати» на роль окремої «повноправної» науки, яка може розвиватися поза суворим підпорядкуванням історичній науці [18, с. 372].

Як зауважив С. Алимов, новий етап у вивченні етнографії сучасності розпочався наприкінці 1940-х років (і досить невдало) [1]. Публікації навіть відомих у ті часи науковців були настільки слабкими, що отримали скептичну оцінку в рецензіях. Прикладом може слугувати стаття М. Чебоксарова в «Советской этнографии», присвячена вивченню побуту робітників Москви. Очевидно, цю тему

йому просто нав'язали, оскільки автор потім ніколи до неї не повертався. Так само був змушений вивчати побут селян-колгоспників і відомий російський етнограф В. Кушнер. Під час відвідин «показових» колгоспів автор викрив безглуздя радянських «потьомкінських» сіл ХХ ст. — так званих колгоспів-мільйонерів, які слугували лише грубо розмальованим фанерним фасадом, що прикривав кризу колгоспної системи. Радянські етнографи мусили писати про нове типове житлове будівництво, що начебто витісняло старі форми, нові обряди та способи проведення дозвілля, які виникали під впливом поширення клубної мережі [1]. Насправді, як зазначав В. Кушнер, нові цегляні будинки для колгоспників — малоприматні для життя, їх використовували лише для демонстрації іноземним делегаціям, клуби — порожні, а музичні інструменти просто звалені в кутку й покриті товстим шаром пилу [див.: 1]. Реальна картина життя колгоспників була ще суворішою — важка праця без техніки і грошей, повне безправ'я селян, ліквідація старих форм молодіжного дозвілля й поширення різних негативних явищ у суспільному житті та побуті колгоспного села.

Подібна картина простежувалася і в Україні. Учені здійснювали довготривалі стаціонарні польові дослідження в межах одного села, колгоспу або містечка з метою комплексного вивчення розвитку матеріальної та духовної культури [6, с. 36]. Досить часто дослідники (зокрема Л. Шевченко, П. Салій) поєднували роботу на замовлення — «висвітлення колективного побуту» та «соціалістичних перетворень» — із працею для «душі», збираючи й систематизуючи матеріал із зовсім інших тем [6, с. 38]. Як і їхні російські колеги, вони мусили замовчувати реальний стан справ у колгоспному селі або бараковому містечку.

Дуже часто польові матеріали замінювали передовицями та статтями з місцевої або центральної преси, у якій уже давно було втрачено межу між бажаним і реальним. Однак з кожним роком таких досліджень ставало дедалі більше, підвищувався їхній науковий рівень,

формувалася методика збору, класифікації та аналізу.

С. Макаручук цікаво відгукнувся про працю свого вчителя Ю. Гошка у спогадах, виданих нещодавно. Він зазначив, що звернення до вивчення побуту міської людності «було свого роду обранням випереджального напрямку в науці, з чим фактично солідаризується світова етнологічна наука» [16, с. 149].

У європейській етнології в той час були популярними подібні дослідження. Наприклад, у повоєнний період у Франції вийшли у світ праці Л. Берно, Р. Бланкара, Л. Вайлі, Л. Дюмона, побудовані на принципі монографічного дослідження однієї комуни (або села) та вивчення її інтерпретації соціонормативної культури, обрядовості сучасності [15, с. 37]. Однак українські дослідники етнології міста, а саме культури й побуту робітничого класу, були змушені працювати в жорстких рамках політичної кон'юнктури, що вплинуло на наукову цінність їхніх праць. На сьогодні проблеми становлення цього важливого напрямку у вітчизняній історіографії частково висвітлені у працях М. Борисенка, Т. Момот, С. Павлюка та інших дослідників, адже в містах проживає близько 70 % населення.

Про негативну роль радянської цензури в розвитку етнографії сучасності цікаво відгукнувся В. Басілов: «Цензура надзвичайно звужувала можливість виконання однієї з двох функцій етнографії — вивчення сучасності. З одного боку, на необхідність вивчати процеси сучасності етнографам постійно й вимогливо вказували високі чиновники. З другого боку, вчені прекрасно знали, чого від них очікують» [3, с. 4]. Більше того, науковці не просто здогадувалися, а й мали дуже чіткі «методичні» вказівки, які саме результати дослідження вони повинні отримати.

Своєрідний шаблон для молодих етнологів озвучив К. Гуслистий на науковій нараді з питань розвитку гуманітарних наук в УРСР. Окресливши коло проблем, навколо яких має розвиватися етнографічне дослідження робітничого побуту (житло, одяг, харчування, гро-

мадський та сімейний побут), учений наголошував: «У галузі вивчення житла робітників України треба показати зростання і розквіт робітничих міст і селищ..., дослідження одягу радянських робітників має на меті показати зміни в одязі, викликані поліпшенням його якості і асортименту. <...> На фоні піднесення життєвого рівня радянських робітників слід показати значне поліпшення їжі, розширення асортименту страв і підвищення калорійності» [9, с. 12]. Таким чином, молодим ученим, котрі мали розробляти цю проблему, уже завчасно запропонували певний стандарт майбутніх досліджень, відмовитися від якого було неможливо. Пізніше статтю К. Гуслистого було покладено в основу своєїрідної «методички», у якій чітко вказувалося, як саме треба висвітлювати новий побут. Ці поради засновані на таких зворотах: «зростання і розквіт», «поліпшення якості та асортименту одягу», «розширення асортименту і підвищення калорійності» [9, с. 12]. Таким чином, складалася парадоксальна наукова ситуація, коли дослідження — ще не розпочаті, а висновки — уже відомі.

У 1951 році Інститут етнографії АН СРСР провів спеціальну дискусію про завдання й методику вивчення робітничого класу [14, с. 41]. Однак після цієї дискусії ні серед українських, ні серед російських учених не спостерігалось інтересу до означеної проблеми. У 1954 році відбулася аналогічна нарада у Львові, на якій знову українських етнографів закликали ширше розробляти робітничу тематику. У 1956 році було проведено Всесоюзну нараду з питань вивчення побуту робітників. У 1959 році керівництво КПРС знову відкрито, через центральну пресу, закликала істориків активніше досліджувати (демонструвати та пропагувати) зростання матеріального добробуту трудящих [13, с. 21]. Як правило, далі декларацій справа не рухалася. У Києві були затверджені дисертаційні дослідження молодих науковців — М. Приходька, В. Зінича та ін. Майже всі вони були залучені до підготовки історико-етнографічного дослідження «Українці». Багато хто з представників молод-

шої генерації етнологів намагався відмовитися від цієї проблематики. Як зазначив В. Козлов, після війни виник своєрідний феномен інтелектуального дисидентства, що проявився також у науці. Багато вчених просто намагалися відійти від актуальних тем висвітлення сьогодення, поринаючи в історичне минуле. Цьому також сприяла інституційна підпорядкована роль радянської етнографії як історичної науки, унаслідок чого дуже мало хто з молодих учених був мотивований до вивчення сьогодення [12, с. 12].

Дослідження сучасності, насамперед робітничого побуту, у 1950-х роках відбувалося надзвичайно мляво, незважаючи на постійний тиск із боку партійних структур. Наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років учені розробили програму з дослідження побуту робітників і колгоспників та почали її активно розповсюджувати. У зазначений період відбувалося активне накопичення фактичного матеріалу [23, с. 4], відшліфовувалися методики польових досліджень, розроблялися програми й анкети. Зрештою, на початку 1970-х років відбувся якісно новий стрибок у вивченні міського побуту завдяки залученню соціологічних методів збору й обробки матеріалів.

Значний вплив на формування етнографії сучасності в колишньому СРСР чинили колеги з країн Східної Європи. Водночас у наукових працях із цієї проблематики зовсім не згадуються здобутки соціальної антропології на Заході. Наприклад, Н. Юхнова в статті опирається на близький їй досвід учених із Болгарії, Чехословаччини, Німецької Демократичної Республіки [34]. Таким чином, науково-методологічна трансмісія знань була однобокою.

У 1977 році відбулася тематична конференція з вивчення сучасності. На ній були сформульовані головні завдання нового напрямку в етнографічній науці. Офіційну позицію викладено у виступі академіка Ю. Бромлея, що був опублікований пізніше як окрема стаття [4, с. 3—18]. Ця позиція цілком відповідає тогочасній концепції трактування етнічних

процесів та ідеї формування єдиного загально-радянського етносу. Автор звертав увагу читачів насамперед на розвиток етносоціологічних студій, звичайно, не заперечуючи використання інших методик.

Однак головне завдання було цілком зрозуміле. Етнографи мали фіксувати етнодиференціюючі елементи матеріальної культури — етнічні особливості в одязі, їжі, житлі, що цілком вкладалося в концепцію формування єдиного «мегаетносу». На жаль, навіть ті праці, що ґрунтувалися на використанні нових соціологічних методик, обмежувалися тільки вивченням залишків етнічних особливостей в одязі (сам одяг не було розглянуто) або народних традицій у сучасній кулінарії (оминалася тема щоденного харчового раціону «будівничого комунізму»). Дослідники віддавали перевагу кількісним параметрам, ігноруючи якісні. Зосередившись на соціальних параметрах етносу, учені надзвичайно мало приділяли уваги культурі робітників або жителів колгоспного села. Незважаючи на значну кількість праць із побуту робітників (а їх у середині 1970-х рр., за свідченням Л. Труфанова, нараховувалося понад 150), внутрішній світ «радянської людини» так і залишався невідомим.

Звуження тематичної палітри при вивченні побуту городян, як уважає Т. Момот, пояснюється насамперед відсутністю доступу до зарубіжних джерел та консервативністю підходів [17, с. 21]. Однак цей процес має ширший контекст. Гуманітарний дискурс перебував у полоні соціологічних ілюзій, а соціальні підходи стали своєрідним трендом в історичній науці. Як наслідок, більшість молодих науковців не використовували стаціонарних експедиційних досліджень для збору матеріалів. Уже на згаданій конференції С. Абрамзон зауважив, що необхідно ширше використовувати метод прямого спостереження на основі довготривалого перебування дослідника в межах одного колгоспу, села чи міста [див.: 5, с. 103].

Отже, на початку 1980-х років тогочасна етнографія як наука мала достатній потенціал для серйозного вивчення сучасності, однак

політична ангажованість, цензура й диктат з боку численних контролюючих і направляючих органів стримували та загалом негативно впливали на розвиток цього перспективного напрямку. Наприклад, Н. Юхнєва наголошувала, що часовий вимір предмета етнографії сучасності в неї не викликав жодних суперечностей, а стадіальний вимір дійсно був дискусійним питанням [34, с. 12]. Із цього приводу дослідниця також зазначала, що в кожному випадку для періодизації потрібно конкретно вивчати, коли саме відбувалася зміна традиційної побутової культури на індустріально-урбаністичну — це й буде межа сучасності для кожної країни [34, с. 13]. З погляду радянської пропаганди таке твердження виглядало більш ніж абсурдно та підозріло, адже новий час і сучасність мали цілком конкретну точку відліку — 1917 рік. Тому радянські вчені навіть змушені були відмовитися від соціально-економічних та політичних параметрів як головних показників динамічного розвитку етносу і звернутися до більш звичного та всеохоплюючого показника — культури [34, с. 13].

Досить прохолодно ставилися тогочасні вчені до настійливих вимог оціночних висновків, що мали стати результатом кожної праці, присвяченої сучасності. Наприклад, К. Чистов в одній зі своїх публікацій, у якій підбито підсумки методологічного розвитку радянської етнографії, спочатку зазначив, що аксіологічний підхід потрібний при вивченні сучасності, але відразу зробив численні правки, які заперечили це твердження [33, с. 9]. Головну увагу вчений пропонував звернути насамперед на міжпоколінну й соціальну трансмісію традиційних уявлень та культурно-побутових практик. Дослідник писав, що і в минулому, і нині етнічні функції були властиві не окремим елементам культури, а переважно системі культури окремого етносу або групі близьких етносів, або ж тих, що активно контактують між собою. Етнічні особливості, на думку К. Чистова, закладені не так у речях, як у людській свідомості. Тобто вони містяться переважно в психології людей і, як правило,

можуть бути виявлені у сферах сучасного матеріального побуту, де зберігаються елементи виробництва (їжа, частково одяг) чи в яких особливо важливий вибір та комбінування (одяг, інтер'єр) [33, с. 15–16].

Загалом пошук етнічних особливостей у духовній, а більше — у матеріальній, культурі народів тогочасного СРСР став провідним напрямом в етнології сучасності в 1970–1980-х роках, коли праці з цієї тематики стали здобувати визнання в наукових колах. На жаль, цей підхід можна назвати одностороннім або поверховим. Цікаво, що ще наприкінці 1960-х років відомий дослідник С. Токарев виділив три основні блоки проблем, що мали стати предметом вивчення етнологів. Перший — зародження індустріально-урбаністичних форм побуту та їхні закономірності, другий — вплив цих форм на етнічну структуру народу, їхня взаємодія, третій — зміни в стандартно-уніфікованому матеріальному середовищі на основі використання етнічних особливостей [32, с. 137].

Таким чином, історія становлення вивчення сучасності етнологічними методами є досить цікава та не може трактуватися виключно як період занепаду й деградації. Незважаючи на ізольованість науково-теоретичної атмосфери від зовнішнього світу, поява і розвиток цього напрямку на теренах колишнього СРСР загалом та України зокрема були цілком об'єктивні й відповідали світовим тенденціям. На перший погляд це виглядає дивним, але треба визнати, що партійні структури, які були зацікавлені в розвитку цього напрямку, навпаки, своїм втручанням суттєво гальмували наукове вивчення сучасності. Зрештою, радянська, зокрема українська, наука була змушена, балансуючи в межах ідеологічних догм, шукати відповіді на питання, що й сьогодні визначають методологічну дискусію в українській етнографії: предмет науки, роль «поля», використання соціологічних методів тощо.

Таким чином, на початку 1980-х років радянська українська етнографія була цілком готова до об'єктивного висвітлення сучас-

них етнокультурних процесів. Однак реальні висновки вчених часто суперечили радянським ідеологічним догмам, просто ігноруючи «капітальні» основи «марксистсько-ленінської теорії». Рівень наукової свободи в колишньому СРСР відверто не відповідав теоретико-

методологічному рівню розвитку етнології, що призвело до кризи й поступового заморожування етнології сучасності в колишньому СРСР у 1980-х роках. Таким чином, у науці визрів конфлікт, що міг бути вирішений лише за межами суто академічних дискусій.

1. *Алымов С.* Неслучайное село. Советские этнографы и колхозники на пути от «старого к новому» и обратно [Электронный ресурс] / С. Алымов // НЛО. – 2010. – № 101. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nlo/2010/101/alk7-pr.html>.

2. *Арутюнов С.* Культурная антропология / С. Арутюнов. – М. : Весь мир, 2004. – 116 с.

3. *Басилов В.* Этнография: есть ли у нее будущее? / В. Басилов // Этнографическое обозрение. – 1992. – № 4. – С. 3–17.

4. *Бромлей Ю.* К вопросу об особенностях этнографического изучения современности / Ю. Бромлей // Советская этнография. – 1977. – № 1. – С. 3–18.

5. *Гаврилюк Н., Пономарьов А., Попов Б.* Всеоюзная конференция з питань етнографічного вивчення сучасності / Н. Гаврилюк, А. Пономарьов, Б. Попов // Народна творчість та етнографія. – 1977. – № 5. – С. 101–106.

6. *Гілевич І.* Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся / Ігор Гілевич // Вісник Львівського університету. – Л., 2008. – Вип. 43. – С. 34–53. – (Серія історична).

7. *Глушко М.* Дефініції і предмет студій в НТШ (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) / Михайло Глушко // Народознавчі зошити. – 2010. – № 5–6. – С. 707–712.

8. *Глушко М.* Остання експедиція Н. Заглади. Замість післямови / Михайло Глушко // ЗНТШ. – 2001. – Вип. 242. – С. 499–505.

9. *Гуслистий К.* Стан і завдання розвитку етнографічної науки в Українській РСР / Кость Гуслистий // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 4. – С. 3–15.

10. *Заглада Н.* В справі дослідження міської людности / Ніна Заглада // Записки Етнографічного товариства. – К., 1925. – Кн. 1. – С. 51–53.

11. *Заглада Н.* Из звіту експедиції 1934 р. / Ніна Заглада // ЗНТШ. – 2001. – Вип. 242. – С. 443–468.

12. *Козлов В.* Между этнографией, этнологией и жизнью / В. Козлов // Этнографическое обозрение. – 1992. – № 3. – С. 3–15.

13. *Кульчицький С., Сарбей В.* Проблеми історії робітничого класу / С. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1986. – № 7. – С. 21.

14. *Купянская В.* К вопросу о проблематике и методике этнографического изучения советского рабочего класса / В. Купянская // Вопросы истории. – 1960. – № 11. – С. 41–49.

15. *Кюїзеньє Ж.* Етнологія Франції / Жан Кюїзеньє ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України. – К., 2007.

16. *Макарчук С. А.* Побачене, почуте, пережите : Мемуарні мініатюри / Степан Макарчук. – К. : Атіка, 2015. – 220 с.

17. *Момот Т.* Етнологія міста в Україні: становлення та історія / Тіна Момот // Етнічна історія народів Європи. – 2014. – Вип. 42. – С. 19–24.

18. *Отюцкий Г. П.* История социальной (культурной) антропологии / Г. Отюцкий. – М. : Академический проект, 2003. – 400 с.

19. *Павлюк С.* Етнічна самоідентифікація сучасного українського міста: тенденції і прояви / Степан Павлюк // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 3–13.

20. *Павлюк С.* Етнографічні дослідження побуту робітників в 50–60-х роках ХХ ст. // Вісник Львівського університету. – Л., 2012. – Вип. 47. – (Серія історична).

21. *Павлюк С.* Погляд І. Франка на тогочасні теоретичні підходи і методику польових етнографічних досліджень / Степан Павлюк // Народознавчі зошити. – 2006. – № 5–6. – С. 726–727.

22. *Петров В.* Старий і новий побут / Віктор Петров // Життя і революція. – 1925. – № 8. – С. 41–44.

23. *Пономарьов А. П.* Сучасна сім'я і сімейний побут робітників Донбасу / Анатолій Пономарьов. – К. : Наукова думка, 1978. – 142 с.

24. *Прігарін О.* У пошуках матеріальної основи: історіографічні колізії етнографії сучасності / Олександр Прігарін // Ейдос. – 2011/2012. – Вип. 6. – С. 192–203.

25. *Сапеляк О.* Етнографічні студії в науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.) / Оксана Сапеляк. – Л., 2000. – 208 с.

26. Селезкин Ю. Советская этнография в нокдауне / Ю. Селезкин // Этнографическое обозрение. – 1993. – № 2. – С. 113–125.

27. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Ганна Скрипник. – К., 1989. – 301 с.

28. Скрипник Г. Етнокультурна традиція в контексті глобалізаційних тенденцій / Ганна Скрипник // Матеріали з української етнології : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 7 (10). – С. 3–7.

29. Скрипник Г. Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського – 85 років / Ганна Скрипник // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 5. – С. 4–13.

30. Сокіл Г. Інтерпретація фольклорних новотворів у науковому доробку галицьких дослідників кін. XIX – поч. XX ст. / Галина

Сокіл // Народознавчі зошити. – 2008. – № 3–4. – С. 210–214.

31. Стельмах Г. Ю. Етнографічні дослідження в Академії наук Української РСР за 40 років / Г. Стельмах // Народна творчість та етнографія. – 1959. – № 4. – С. 17.

32. Токарев С. А. О задачах этнографического изучения индустриальных стран / С. Токарев // Советская этнография. – 1967. – № 5. – С. 133–142.

33. Чистов К. Из истории советской этнографии 30–80-гг. XX века / К. Чистов // Советская этнография. – 1983. – № 3. – С. 3–20.

34. Юхнева Н. В. Что такое «этнография современности?» / Н. В. Юхнева // Этнографические аспекты изучения современности / ред. : С. Абрамзон, И. Вдовин ; Институт этнографии Академии наук СССР. – Ленинград : Наука, 1980. – С. 7–15.